

УДК 378.147.091.31-051:373-056.2/3
DOI 10.32626/2413-2578.2020-15.211-219

О.В. Чопік
(chopik.olena@gmail.com)
<http://orcid.org/0000-0003-1521-6202>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

Відомості про автора: Чопік Олена Василівна, кандидат педагогічних наук, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. E-mail: chopik.olena@gmail.com.

Contact: Olena Chopik, PhD, Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: psychological and pedagogical support for children with special educational needs in the conditions of the institution of general secondary education with inclusive education. E-mail: chopik.olena@gmail.com.

Відомості про наявність друкованих статей. Чопік О.В. Роль інтерактивних методів у формуванні колективу інклюзивного класу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Вип. 7, у 2 т. Кам'янець-Подільський, 2016. Т. 1. С. 423-432. **Чопік О.В.** Психолого-педагогічний супровід дітей з ДЦП в інклюзивному закладі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Вип. 9, у 2 т. Кам'янець-Подільський, 2017. Т. 2. С. 254-262. **Чопік О.В.** Ставлення педагогів до інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Вип. 12. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 320–329.

Чопік О. В. Особливості підготовки вчителів до роботи в умовах закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням. Стаття присвячена актуальній проблемі готовності педагогів закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Наголошено на вагомості співпраці вчителів, які працюють в інклюзивних класах, з педагогами спеціальних навчальних закладів. Проаналізовано та узагальнено праці вчених, у яких визначено, що обов'язковою умовою ефективного впровадження інклюзивної освіти є організація системного підвищення кваліфікації для вчителів. Зазначено ефективні методи

розвитку психологічної готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в системі післядипломної освіти. Вивчено значення тренінгових технологій для розвитку самосвідомості вчителя. З'ясовано, за допомогою яких форм методичної роботи доцільно готувати педагогів до діяльності в умовах інклюзивного закладу. Розглянуто основні функції вчителів предметів, які працюють з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Визначено основні напрямки співпраці учасників команди психолого-педагогічного супроводу з вчителями предметів. Запропоновано тематику консультацій, виступів асистента вчителя, практичного психолога, корекційного і соціального педагогів на педагогічних радах, методичних об'єднаннях вчителів предметів, семінарах, з метою формування готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: підготовка, вчителі, робота, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання.

Чопик Е. В. Особенности подготовки учителей к работе в условиях учреждения общего среднего образования с инклюзивным обучением. Стаття посвящена актуальной проблеме готовности педагогов учреждений общего среднего образования с инклюзивным обучением к работе с детьми с особыми образовательными потребностями. Отмечено значимость сотрудничества учителей, работающих в инклюзивных классах, с педагогами специальных школ. Проанализированы и обобщены труды ученых, в которых определено, что обязательным условием эффективного внедрения инклюзивного образования является организация системного повышения квалификации для учителей. Указано методы развития психологической готовности педагогов к работе с детьми с особыми образовательными потребностями в системе последипломного образования. Изучено значение тренинговых технологий для развития самосознания учителя. Выяснено, с помощью каких форм методической работы целесообразно готовить педагогов к работе в условиях инклюзивного учреждения. Рассмотрены основные функции учителей предметов, которые работают с детьми с особенностями психофизического развития. Определены основные направления сотрудничества участников команды психолого-педагогического сопровождения с учителями предметов. Предложено тематику консультаций, выступлений ассистента учителя, психолога, коррекционного и социального педагогов на педагогических советах, методических объединениях учителей предметов, семинарах, с целью формирования готовности педагогов к работе с детьми с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: подготовка, учителя, работа, дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное обучение.

Chopik O.V. Peculiarities of teacher's preparation for work in the conditions of the institution of general secondary education with inclusive education. The article is devoted to the actual problem of readiness of teachers of general secondary education institutions with inclusive education to work with children with special educational needs. The importance of cooperation of teachers working in inclusive classes with special education teachers has been emphasized. The works of scientists have been analyzed and summarized, which has determined that a prerequisite for effective implementation of inclusive education is the organization of systematic training for teachers. Effective methods of development of teachers' psychological readiness to work with children with special educational needs in the system of postgraduate education have been indicated. The importance of training technologies for the development of teacher's consciousness has been studied. It has been found out what forms of methodical work it is expedient to prepare teachers for work in an inclusive institution. The basic functions of teachers of subjects working with children with features of psychophysical development have been considered. The basic directions of cooperation of the participants of the team of psychological and pedagogical accompaniment with the teachers of the subjects have been determined. The topics of consultations, speeches of teacher's assistant, practical psychologist, correctional and social pedagogues on pedagogical councils, methodical associations of teachers of subjects, seminars have been offered in order to form the readiness of teachers to work with children with special educational needs.

Keywords: preparation, teachers, work, children with special educational needs, inclusive education.

Постановка проблеми. Важливою умовою успішності запровадження інклюзивного навчання у заклади загальної середньої освіти є готовність педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Вчителі повинні бути методично і психологічно готовими до роботи у класі з інклюзивним навчанням. Зокрема, знати особливості психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, враховувати їх в освітньому процесі, вміти реалізовувати індивідуальний підхід до цих школярів, володіти спеціальними методами та прийомами навчання, доступними технічними засобами навчання, дотримуватися вимог до організації навчання цієї категорії школярів, враховуючи їхній діагноз, забезпечувати у класі сприятливий соціально-психологічний клімат, створювати необхідні умови для включення учнів у колектив ровесників, бути активними членами мультидисциплінарної команди закладу тощо. Також вагомого значення набуває позитивне ставлення педагогів загалом до інклюзивного навчання, бажання досягати високих результатів у своїй професійній

діяльності і вміння сприймати дітей з особливостями психофізичного розвитку як рівноправних членів класного колективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки вчителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами присвячено багато досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема М. Альохіної, В. Бондаря, М. Буйняк, В. Гладуш, І. Демченко, Т. Докучина, В. Засенка, А. Колупасвої, С. Миронової, Н. Назарової, В. Тарасун, О. Таранченко, В. Синьова, В. Тищенко, В. Хитрюк, О. Хохліної, А. Шевцова, О. Ямбург, L. Florian, T. Loreman, M. Margalit та інших.

Незважаючи на значний доробок вчених у галузі інклюзивної освіти, чимало питань залишаються нерозв'язаними. До них належить проблема методичної підготовки педагога закладу загальної середньої освіти до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Оскільки учителі предметів є найважливішою ланкою в організації інклюзивного навчання.

Відповідно **метою статті** є визначення ефективних форм методичної роботи з метою формування готовності педагогів до діяльності з дітьми із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Вагомого значення для успішного впровадження інклюзивної освіти, формування професійної компетентності вчителів набуває співпраця зі спеціальними навчальними закладами. Педагоги, які працюють у спеціальних школах, можуть передати вчителям закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчання цінний досвід, зокрема, ознайомити їх з особливостями психофізичного розвитку учнів певної категорії, з навчальними програмами, формами, методами роботи з дітьми, специфікою організації освітнього процесу. Доцільно запрошувати вчителів виступати на методичних об'єднаннях, семінарах, семінарах-практикумах, під час яких фахівці змогли б обговорити проблеми організації інклюзивного навчання дітей, спільно шукати ефективні інноваційні способи і методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. На нашу думку, ефективною формою роботи є відвідування уроків, виховних заходів у спеціальній школі педагогами закладів загальної середньої освіти. Важливо, щоб вони зрозуміли, яким чином реалізується корекційний компонент спеціальної освіти. Цікавою формою методичної роботи є панорамні заняття, на яких вчителі діляться власним досвідом, демонструють фрагменти уроків.

Л. Ковригіна у своєму дослідженні наголошує, що обов'язковою умовою ефективного впровадження інклюзивної освіти є організація системного підвищення кваліфікації для широкого кола різних спеціалістів, в тому числі і вчителів. Науковець зазначає, що ефективними методами розвитку психологічної готовності вчителів до

роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в системі післядипломної освіти є: психологічний тренінг, семінари-практикуми, ділові ігри, навчальні семінари, консультації з надання допомоги в діяльності з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, рефлексивна самодіагностика. Зазначені методи Л. Коврігіна визначає як способи активізації професійної самосвідомості педагогів, які спонукають їх до активної розумової та практичної діяльності, прагнення самостійно мислити, шукати і знаходити власний підхід до розв'язання проблеми навчання дітей з особливими освітніми потребами, бажання самостійно отримувати знання, формувати критичний підхід до думки інших та незалежність власних думок [1, с. 14].

На думку Л. Кльоц, формувати психологічну та професійну готовність учителів до діяльності в умовах інклюзивної освіти доцільно з використанням тренінгових технологій, які забезпечують розвиток самосвідомості вчителя шляхом створення розвивального середовища. Основними завданнями тренінгів є розширення знань учителів про особливості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, озброєння їх необхідним інструментарієм, розвиток емоційно-ціннісного ставлення до них, усвідомлення неповторності та індивідуальності кожної дитини, а також подолання бар'єрів та упередженого ставлення до таких дітей, формування вміння побачити внутрішній світ дитини, її сильні сторони. Також важливими формами діяльності з педагогами є: самостійна робота, семінарські і практичні заняття, консультації, дистанційне спілкування [2].

Цікавими і корисними формами роботи можуть бути конференції, семінари-практикуми, тренінги, майстер-класи, організовані фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, викладачами закладів вищої освіти, на яких розглядатимуться актуальні проблеми спеціальної освіти.

Зупинимося детальніше на підготовці вчителів предметів в умовах закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Результати наших досліджень свідчать, що вчителі предметів не володіють методиками спеціального навчання; досить часто вони є морально, психологічно і методично непідготовленими до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами; у них виникає багато труднощів в організації освітнього процесу з цими дітьми.

Проаналізувавши законодавчу базу, наукову, навчально-методичну літературу [3; 4], присвячену проблемам інклюзивної освіти, ми дійшли висновку, що основними функціями вчителів предметів, які працюють з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, є:

- 1) забезпечувати освітній процес учня з особливими освітніми потребами з урахуванням його індивідуальних особливостей психофізичного розвитку;

2) брати участь у психолого-педагогічній оцінці розвитку дитини з особливими освітніми потребами, зокрема, у написанні психолого-педагогічної характеристики на дитину;

3) брати участь у розробці індивідуальної програми розвитку;

4) визначати спільно з іншими фахівцями психолого-педагогічного супроводу дитини з особливостями психофізичного розвитку рівень досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених індивідуальною програмою розвитку;

5) забезпечувати сприятливий соціально-психологічний клімат у класному колективі;

6) надавати інформацію батькам про стан засвоєння навчальної програми учнем;

7) знати спеціальні освітні стандарти та особливості критеріїв оцінювання;

8) знати вплив психофізичного порушення та клінічного діагнозу на засвоєння дитиною навчальних навичок, поведінку, спілкування;

9) вміти реалізувати корекційні цілі в освітньому процесі;

10) адаптувати навчальні плани, програмний матеріал, методики, наочний матеріал та середовище до спеціальних потреб дітей;

11) розробляти різноманітні прийоми та засоби навчання дітей;

12) співпрацювати із спеціалістами мультидисциплінарної команди, зокрема, асистентом вчителя, практичним психологом, корекційним і соціальним педагогами;

13) знати зміст та методи реалізації індивідуального підходу до дитини залежно від категорії порушення та ступеня його виразності, індивідуальних особливостей і потреб, сімейної ситуації;

14) знати особливості планування роботи, ведення ділової документації.

Для того, щоб вчителі могли реалізувати ці функції у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, їм потрібна допомога інших фахівців команди психолого-педагогічного супроводу.

Важливою є співпраця педагогів з асистентом вчителя. Оскільки асистент допомагає педагогу організувати освітній процес у класі, адаптує освітнє середовище, навчальні матеріали відповідно до потенційних можливостей дитини з особливими освітніми потребами, оцінює спільно з педагогами рівень її досягнень [4].

Вважаємо, що доцільними будуть консультації вчителів предметів з асистентами, наприклад, на такі теми:

- «Сутність адаптації освітнього середовища відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами»;

- «Вплив особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами на засвоєння нею знань та формування її умінь і навичок».

- «Характеристика схильностей та інтересів школяра з особливими освітніми потребами» тощо.

Вчителям предметів необхідно співпрацювати з практичним психологом, який має проводити просвітницьку роботу щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу, у тому числі і вчителів, до взаємодії в інклюзивному середовищі; вивчати та моніторити психічний розвиток дитини з особливими освітніми потребами; здійснювати психологічний супровід її та надавати корекційно-розвиткові послуги учневі згідно індивідуальної програми розвитку [4].

Відповідно до цих функцій практичний психолог повинен формувати психологічну готовність педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, консультувати вчителів щодо індивідуальних особливостей емоційно-вольової сфери та розвитку особистості цих учнів. Тому доцільними будуть консультації, виступи практичного психолога на педагогічних радах, методичних об'єднаннях вчителів предметів, семінарах, присвячених проблемам інклюзивної освіти.

Наведемо орієнтовну тематику консультацій, виступів:

- «Стереотипи в уявленнях про дітей з особливими освітніми потребами та шляхи їх руйнування»;
- «Роль педагогів у процесі формування психологічної готовності дітей з типовим розвитком до спільного навчання з учнем з особливими освітніми потребами»;
- «Причини виникнення конфліктних ситуацій у класі з інклюзивним навчанням»;
- «Співпраця з батьками – запорука успішного навчання школяра з особливостями психофізичного розвитку»;
- «Вплив порушень емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами на організацію освітнього процесу»;
- «Створення ситуації успіху як важлива умова успішності учня з особливостями психофізичного розвитку» тощо.

Вчителі предметів мають співпрацювати також з корекційним педагогом, який надає корекційно-розвиткові послуги школярам з особливими освітніми потребами; моніторить їхні досягнення; надає рекомендації вчителям щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей у процесі навчання, технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в індивідуальній програмі розвитку та застосування адаптацій (модифікацій); проводить консультативну роботу з батьками дитини з особливостями психофізичного розвитку [4].

Враховуючи вищезначені функції, під час консультацій, виступів на педагогічних радах, методичних об'єднаннях, засіданнях психолого-

педагогічного консилиуму, семінарах корекційним педагогом можуть бути висвітлені такі теми:

- «Особливості психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами»;
- «Характеристика навчальних програм спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами та їх використання у роботі в класі з інклюзивним навчанням»;
- «Сутність корекційної спрямованості освітнього процесу в інклюзивному закладі»;
- «Вчителі предметів як учасники команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах закладу загальної середньої освіти»;
- «Прийоми реалізації індивідуального підходу у навчанні дітей з особливостями психофізичного розвитку»;
- «Особливості оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами залежно від категорії порушення»;
- «Форми та методи роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами»;
- «Сучасні підходи до проблеми навчання школярів з особливостями психофізичного розвитку за кордоном»;
- «Особливості ведення документації вчителями предметів, які працюють у класах з інклюзивним навчанням» тощо.

Вагомою є співпраця вчителів предметів з соціальним педагогом, в обов'язки якого входить соціалізація дітей з особливими освітніми потребами, адаптація її у новому колективі, надання рекомендацій педагогам щодо успішного включення цих учнів у колектив ровесників, формування сприятливого мікроклімату у класі з інклюзивним навчанням, подолання особистісних, міжособистісних конфліктів [4].

На нашу думку, корисними будуть для вчителів предметів консультації з соціальним педагогом на такі теми:

- «Вплив вчителів предметів на адаптацію школяра з особливими освітніми потребами у новому класному колективі»;
- «Сприятливий соціально-психологічний клімат у класі як важлива умова успішного навчання учня з особливостями психофізичного розвитку»;
- «Шляхи уникнення та розв'язання міжособистісних конфліктів у класі»;
- «Командний підхід до вирішення проблеми формування колективу учнів класу з інклюзивним навчанням» тощо.

Висновки. Успішність включення учня з особливими освітніми потребами у колектив класу, засвоєння програми у значній мірі залежить від готовності вчителів предметів до роботи з цією категорією учнів. Лише завдяки злагодженій роботі мультидисциплінарної команди

інклюзивного закладу навчання школяра з особливостями психофізичного розвитку буде результативним і забезпечить його реальну суспільну інтеграцію.

Перспективним напрямком нашого дослідження є перевірка ефективності методичних форм з підготовки вчителів до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку у системі інклюзивної освіти.

Бібліографія

1. Коврігіна, Л.М. (2017) Формування готовності вчителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, №11 (66); **2. Кльоц, Л. А.** (2012) Особливості розвитку професійної самосвідомості практичного психолога у системі післядипломної освіти. *Дис... канд. психол. наук: 19.00.07*. Київ; **3. Миронова, С.П.** (2016) Педагогіка інклюзивної освіти. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; **4. Наказ** МОН від 08.06.2018 р. № 609 «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psiologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>.

References

1. Kovrigina, L.M. (2017) Forming teacher's readiness to work with children with special educational needs in the context of inclusive learning. *Education and Development of Gifted Personality*, №11 (66); **2. Klotz, L.A.** (2012) Features of the development of professional consciousness of a practical psychologist in the system of postgraduate education. *Dis. ... cand. psych. sciences: 19.00.07*. Kiev; **3. Mironova, S.P.** (2016) Pedagogy of inclusive education. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ogiienko; **4. Order** of the Ministry of Education and Science of 08.06.2018 № 609 "On approval of the exemplary provision about the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in the institution of general secondary and preschool education" [Electronic resource] - Access mode <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psiologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>.

Received 28.10.2019

Accepted 24.11.2019